

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 8

Засновано у 2013 році

Рівне – 2017

Луцик Г. О. Чинники схильності підлітків до девіантної поведінки	175
Магдисяк Л. І. Психологічні особливості якості життя осіб з серцево-судинними захворюваннями	180
Mykhalchuk N. O., Yatsuryk A. O. The problem of understanding in psychology: philosophical and methodological background	184
Мушкевич М. І. Моделі організації психологічного супроводу сімей, які мають проблемних дітей	188
Назаревич В. В., Борейчук І. О. Фотографія як засіб ресурсування психоемоційного стану індивіда	192
Назарець Л. М. Особливості взаємодії у конфліктах та конструктивні прийоми їх подолання	197
Новік Л. О., Хупавцева Н. О. Вікові особливості становлення професійного іміджу особистості	202
Оксентюк Н. В. Мікромоменти позитивного резонансу	206
Павелків В. Р., Панасюк В. М. Прояви ознак фанатизму як соціального явища: на прикладі молодіжних субкультур	211
Петренко О. Б. Проблема самореалізації особистості у концепції М.М. Рубінштейна	215
Позднишев Є. В. Роль інструментів психотехнологій у формуванні та просуванні іміджу суб'єктів спортивної діяльності	220
Помилуйко В. Ю. Психологічні механізми розвитку ключових компетентностей у дорослому віці	225
Романюк В. Л. Дослідження психічного здоров'я особистості за рівнем тривожності	230
Рудюк О. В. Сміслодіяльна детермінація переживання кризи у безробітних	234
Рудь Г. В., Косарева О. І. Психологічний аналіз прояву особистісних характеристик першокурсників	239
Савелюк Н. М. Психологічні аспекти проблеми взаємозв'язку релігійної активності та суб'єктивного благополуччя	244
Созонюк О. С. Розвиток професійного мислення майбутніх психологів у процесі фахової підготовки	250
Ставицька О. Г., Ставицький Д. О. Динаміка змісту особистісно-мотиваційної сфери студентів за час навчання у вузі	254
Старинська Н. В. Адаптаційний потенціал як чинник професійної самореалізації особистості	259
Столярчук О. А. Динаміка професійного Я-образу майбутніх фахівців	263
Сторож О. В., Дружиніна І. А. Психологічні особливості адаптації та творчої реалізації особистості у соціумі	268
Ткаченко О. А. Аналіз факторів професійного саморозвитку як підґрунтя самопроекування учителів	272
Ткачишина О. Р. Психологічна безпека особистості та явища стереотипізації у сучасному інформаційному середовищі	277
Федоренко Р. П., Лех Т. Л. Аналіз особливостей ставлення сучасних підлітків до "груп смерті" та небезпечних ігор у соціальних мережах	281
Фенина О. Я. Проблема рефлексії та рефлексивності особистості у становленні професійного самоменеджменту	286
Хомич І. С. Самооцінка дитини молодшого шкільного віку як передумова забезпечення контролю за діяльністю з точки зору нормативних критеріїв	291
Шаповал І. М. Дослідження психологічних чинників формування професійної ідентичності студентів-психологів	295
Шкарлатюк К. І., Сойко О. В. Медитативні казки як ресурс особистісного розвитку дитини з психофізичними порушеннями	300
Яцюк Н. О. Особливості морального розвитку молодших школярів у сучасних умовах	304
Відомості про авторів	312

3. Konovalova N. L. Preduprezhdenie narushenij v razvitii lichnosti pri psihologicheskom soprovozhdenii shkol'nikov / N. L. Konovalova. – SPb. : Izd-vo Sankt-Peterburg. un-ta, 2000. – 232 s.
4. Maklakov A. G. Lichnostnyj adaptacionnyj potencial: ego mobilizacija i prognozirovanie v jekstremal'nyh uslovijah / A. G. Maklakov // Psiholog. zhurn. – 2001. – T. 22, № 1. – S. 16–24.
5. Posohova S. T. Psihologija adaptirujushhejsja lichnosti / S. T. Posohova. – SPb. : Izd-vo RGPU im. A. I. Gercena, 2001. – 240 s.
6. Samohvalov O. B. Psihologichni chynnyky profesijnoi' adaptacii' inspektoriv prykordonnoi' sluzhby : avtoref. dys. ... kand. psihol. nauk : 19.00.09 – psihologija dijtal'nosti v osoblyvyh umovah / O. B. Samohvalov. – Hmel'nyckyj, 2007. – 19 s.
7. Shapar' V. B. Novejšij psihologicheskij slovar' / V. B. Shapar'. – Rostov n/D. : Feniks, 2005. – 808 s.

Starynska N.V. ADAPTATIVE POTENTIAL AS A FACTOR OF PROFESSIONAL SELF-IDENTITY

The article features adaptive capacity as a factor of professional self-identity. The core of professional self-realisation forms the issues of growth, development, self-improvement of oneself as a professional. Professional self-realization, to a greater extent depends on how quickly and intensively a person realizes his own potential in adaptive skills development process and adapts to its requirements and conditions. Implementation of a personality adaptive capacity in professional activity is a complex interaction of the object with the environment, a defining moment of which is human activity of not a conformed but active, adaptive nature; a process that is characterized by formation of individual style of activity and engagement in social and industrial relations.

The thesis statements determine two groups of criteria and indicators of professional adaptability: objective and subjective. The methodology of industrial work organization was developed on adaptation and personal fulfilment in the professional activity which involves the organization of the company work according to three main stages: Stage I - preliminary social adaptation; Stage II - social and professional adaptation; Stage III - social and industrial adaptation.

Congenial adaptation process leads to potential identity in the professional field, the efficiency of labour and social activities. Timely implementation of adaptive capacity is the driving force of the process of understanding the individual's own nature and its detection in professional activity, contributing to self-realization.

Key words: activity, adaptation, professional adaptation, adaptive capacity, personality, self-realization, self-actualization, professional fulfilment, level structure of professional fulfilment.

УДК 159.923.2:[37.015.3:331.54]–057.875

О.А. СТОЛЯРЧУК

ДИНАМІКА ПРОФЕСІЙНОГО Я-ОБРАЗУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У роботі викладено й проаналізовано результати дослідження професійного Я-образу майбутніх фахівців на етапі їх фахового навчання. Доведено, що професійний образ «Я» особистості є основою її фахової Я-концепції. Розкрито результати дослідження динаміки професійного образу «Я» майбутніх фахівців соціономічної сфери. Найвищі показники сформованості професійного Я-образу зафіксовано у майбутніх педагогів, децю нижчі – у майбутніх юристів і психологів. Встановлено переважання носіїв високого рівня та відсутності студентів з низьким рівнем сформованості фахового Я-образу. Виокремлено психологічні чинники формування професійного образу «Я» студентів, зокрема теоретико-методичний, емпіричний, прикладний і медійний, досліджено їх впливовість під час фахового навчання. Домінуючими чинниками формування професійного образу «Я» майбутніх педагогів, юристів і психологів зафіксовано емпіричний і теоретико-методологічний.

Ключові слова: Я-концепція; образ «Я»; професійне становлення; професійна Я-концепція; професійний образ «Я»; фахове навчання; рівні сформованості професійного Я-образу; чинники формування професійного образу «Я» студентів.

В работе изложены и проанализированы результаты исследования профессионального Я-образа будущих специалистов на этапе их профессионального обучения. Доказано, что профессиональный образ «Я» личности является основой ее профессиональной Я-концепции. Раскрыты результаты исследования динамики профессионального образа «Я» будущих специалистов социономической сферы. Самые высокие показатели сформированности профессионального Я-образа зафиксированы у будущих педагогов, несколько ниже - у будущих юристов и психологов. Установлено преобладание носителей высокого уровня и отсутствия студентов с низким уровнем сформированности профессионального Я-образа. Выделены психологические факторы формирования профессионального образа «Я» студентов, в том числе теоретико-методический, эмпирический, прикладной и медийный, исследована их влияние во время профессионального обучения. Доминирующими факторами формирования профессионального образа «Я» будущих педагогов, юристов и психологов зафиксированы эмпирический и теоретико-методологический.

Ключевые слова: Я-концепция; образ «Я»; профессиональное становление; профессиональная Я-концепция; профессиональный образ «Я»; профессиональное обучение; уровни сформированности профессионального образа «Я»; факторы формирования профессионального образа «Я» студентов.

Постановка проблеми. У процесі професіогенезу особистості провідну роль має становлення її Я-концепції. Сформована позитивна Я-концепція фахівця, ядром якої є професійний Я-образ, слугує знаряддям успішної професійної адаптації та самореалізації. Попри очевидну вагомість психічних феноменів Я-концепції й образу «Я» у професійному становленні особистості, вітчизняна вища освіта надає недостатньо уваги цьому питанню у практиці підготовки фахівця. Це провокує проблему домінування локальної компетентнісної готовності випускника до професійної діяльності на тлі недостатньо розвинених особистісних фахово значущих якостей. У вітчизняній науці та практиці обмаль досліджень, присвячених встановленню схожих і відмінних змістово-процесуальних характеристик формування професійного образу «Я» майбутніх фахівців. Водночас виявлення цих характеристик уможливує реалізацію ідеї універсалізації підготовки сучасного конкурентоспроможного фахівця із потенціалом становлення його поліпрофесіоналізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання феноменології, структури, закономірностей становлення образу «Я» потрапило у фокус наукових досліджень плеяди вчених, як-то К. О. Абульханової-Славської, Б. Г. Ананьєва, Г. М. Андреевої, Р. Бернса, Л. І. Божович, Л. С. Виготського, І. С. Кона, О. М. Леонтьєва, К. Роджерса, С. Л. Рубінштейна, О. Г. Спіркіна, В. В. Століна, І. І. Чеснокової, Д. Б. Ельконіна та ін. Виокремленню функцій Я-образу в процесі професійного самовизначення особистості присвячені праці В. В. Волошиної, А. О. Деркача, Є. О. Клімова, Г. В. Ложкіна, А. К. Маркової, В. О. Моляко, С. О. Ренке, Н. Ф. Шевченко, Т. С. Яценко. Хоча в науковому дискурсі є тенденція ототожнювати поняття Я-концепції та Я-образу, ми схильні диференціювати їх, базуючись на класичний підхід Р. Бернса, що самосвідомість, результатом становлення якої є Я-концепція, поєднує в собі три структурні компоненти: когнітивну, що втілюється у образі «Я»; оцінну, яка функціонує через самооцінку; та поведінкову, що уособлює інтенції та поведінкові реакції щодо самого себе [1]. Таким чином, Я-образ вважаємо когнітивним компонентом Я-концепції особистості, який містить систему уявлень особистості про власне «Я». Сформований образ «Я» виступає платформою для самооцінки як афективного-оцінного компоненту Я-концепції. Як слушно зазначає дослідник С. Л. Петерс, Я-образ є ядрним утворенням самосвідомості, фундаментом для побудови цілісної Я-концепції. Відмінності Я-образу від Я-концепції особистості визначаються співвідношенням з несвідомим, параметрами динамічності-стійкості, переважаючими психічними процесами, рівнем розвитку самосвідомості і часового прояву. Становлення Я-концепції особистості на основі Я-образу відбувається на етапі особистісного самовизначення [6, с. 60]. Продовжуючи думку вченого, зауважимо, що професійне самовизначення як локальний аспект особистісного, започатковує становлення професійного образу «Я» у структуру професійної Я-концепції особистості.

Даючи сутнісну характеристику професійної Я-концепції, А. О. Деркач включає до її складу образ професійного «Я» та професійну самооцінку, які формуються в процесі залучення людини до професійного середовища, а також через активність особистості у фаховій діяльності [4, с. 294]. Теоретичний аналіз структури професійної самосвідомості вчителів дослідником І. В. Вачковим показав, що ця структура в загальних рисах співпадає з компонентами самосвідомості і являє собою взаємодоповнююче поєднання трьох підструктур: когнітивного компоненту (професійного Я-образу), афективно-оцінного компоненту (професійної самооцінки) та поведінкового компоненту (системи професійно спрямованих дій) [2, с. 13]. Схожим чином Г.Ю. Чередник, у тлумаченні змісту професійної самосвідомості вчителя за аналогом із загальною структурою особистості вважає складовими Я-концепції педагога когнітивний компонент (образ «Я»), афективний компонент (самооцінювання і самоставлення), поведінковий компонент, що спирається на два попередні [9, с. 51]. Правомірними вважаємо дослідження з виокремленням складових образу «Я». Зокрема, вітчизняний психолог С.О. Ренке слушно наголошує, що професійний образ «Я» майбутніх психологів включає сукупність особистісних характеристик у єдності, взаємозв'язку та взаємозумовленості когнітивного, афективного, професійно-мотиваційного й емоційно-вольового компонентів [7, с. 16]. На провідній ролі професійної складової Я-концепції наголошує вітчизняний дослідник В.О. Швидкий, стверджуючи, що її становлення передбачає наближення особистісного ідеального образу «Я» до соціально заданого образу фахівця, прийнятого особистістю і критично усвідомленого [10, с. 14].

На тлі підтвердження значущості професійного образу «Я» для професіоналізації особистості у фокус наукового дослідження потрапила проблема його становлення. Постійна динаміка образу «Я» під впливом провідної діяльності є неминучою, оскільки, як зазначає російський дослідник Н. О. Гульянова, людина в процесі своєї діяльності або отримує підтвердження вже наявного Я-образу, або ж сприймає в собі щось нове чи себе по-новому [3, с. 155].

Психолог В.О. Клевцова слушно наголошує, що в процесі навчально-професійної діяльності особистість набуває і розвиває уявлення про майбутню професію та свої можливості в ній. Спочатку в свідомості виникає ідеальний Я-образ (еталон особистості-професіонала), згодом з'являється суперечність між реальним Я-образом і еталоном особистості-професіонала. В результаті розв'язування суперечності з'являється і розвивається Я-образ особистості як суб'єкта майбутньої фахової діяльності. Розвиваючись як суб'єкт професійної діяльності та формуючи ставлення до себе (як до професіонала), людина утворюється як особистість [5, с. 66]. Не перекреслюючи ролі інших аспектів самовизначення для особистісного становлення, погоджуємось з вагомістю професіоналізації на етапі фахового навчання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз результатів дослідження динаміки професійного Я-образу майбутніх фахівців соціономічної сфери. Дослідження відбувалось із залученням студентів 1-6 курсів

трьох спеціальностей, зокрема майбутніх психологів, юристів та учителів. Для реалізації завдань констатувального дослідження використовувались такі методи, як опитування засобами тесту й анкети, ранжування, визначення середніх значень, кореляційний і дисперсійний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дисперсійний аналіз підтвердив, що професійний образ «Я» є провідним чинником становлення професійної Я-концепції ($F=3,402$ $p=0,000$). Також встановлено стійкі прямі кореляції між показниками сформованості професійного образу «Я» студентів і цільового й ресурсного компонентів їх професійного становлення ($r=0,274^{**}$, $p=0,000$; $r=0,250^{**}$ $p=0,000$ відповідно). Встановлено й прямий зв'язок між рівнем сформованості фахового Я-образу респондентів і загальним рівнем їх професійного становлення ($r=0,334^{**}$, $p=0,000$).

Вітчизняний науковець Сергєєнкова О. П. використовує три градації сформованості професійного Я-образу: високий, середній та низький рівень [8, с. 268], якими ми скористались у нашому дослідженні. Загалом встановлене переважання носіїв високого рівня та відсутності студентів з низьким рівнем сформованості фахового Я-образу засвідчує сприятливу тенденцію його динаміки під час професійного навчання. Внаслідок порівняння виявлено найнижчі середні показники сформованості професійного Я-образу у майбутніх психологів (табл. 1, 2, 3).

Таблиця 1

Показники сформованості професійного Я-образу майбутніх психологів

Рівні	Кількісні показники представленості підгруп респондентів із різним рівнем сформованості Я-образу (у %)					
	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	5 курс	6 курс
Високий	54	67,5	61	59	53	85
Середній	46	32,5	39	41	47	15
Низький	0	0	0	0	0	0

Детальний розгляд динаміки професійного образу «Я» студентів-психологів відображає суперечливий характер його формування під час фахового навчання (табл.1). Опанування студентами 2 курсу змісту фахово-орієнтованих навчальних дисциплін провокує зростання вибірки студентів з високим рівнем сформованості професійного образу «Я». Однак надалі простежується суттєве послаблення чіткості бачення себе в ролі фахівця упродовж третього-п'ятого років навчання. Натомість на шостому курсі має місце різке зростання кількості носіїв високого рівня сформованості професійного образу «Я» серед опитаних майбутніх психологів.

Інша динаміка характерна для професійного Я-образу студентів, які здобувають юридичну професію (табл. 2). На старті їх фахового навчання виразно домінують студенти з високим рівнем професійного образу «Я», однак упродовж третього та четвертого років навчання їх кількість зменшується, що говорить про трансформацію уявлень про себе як фахівця. Упродовж навчання в магістратурі образ «Я-професіонал» майбутніх юристів стає змістовнішим і виразнішим, про що свідчить зростання вибірки носіїв високого рівня професійного образу «Я».

Таблиця 2

Показники сформованості професійного Я-образу майбутніх юристів

Рівні	Кількісні показники представленості підгруп респондентів із різним рівнем сформованості Я-образу (у %)					
	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	5 курс	6 курс
Високий	87	96	74	75	80	86
Середній	13	4	26	25	20	14
Низький	0	0	0	0	0	0

Неоднозначний характер формування професійного Я-образу майбутніх учителів відображає динаміка його змін під час фахового навчання (табл. 3). Велика кількість носіїв високого рівня сформованості фахового образу «Я» серед першокурсників зумовлюється досвідом попередньої взаємодії з представниками професії під час шкільного навчання. Детальне ознайомлення з професіограмою вчителя провокує роздуми студентів другого курсу щодо відповідності власних характеристик вимогам фаху, але вихід на практику третьокурсників дозволяє апробувати себе в ролі вчителя й аналізувати свої фахові можливості, що супроводжується зростанням кількості студентів з високим рівнем сформованості професійного Я-образу. На випускному четвертому курсі активна рефлексія власної фахової спроможності зумовлює деяке зменшення носіїв високого рівня образу «Я-професіонал». Зворотна тенденція спостерігається під час навчання студентів у магістратурі.

Таблиця 3

Показники сформованості професійного Я-образу майбутніх учителів

Рівні	Кількісні показники представленості підгруп респондентів із різним рівнем сформованості Я-образу (у %)					
	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	5 курс	6 курс
Високий	86	71	88	76	83	89
Середній	14	29	12	24	17	11
Низький	0	0	0	0	0	0

Узагальнені дані вказують на переважання середніх показників сформованості професійного Я-образу у майбутніх юристів і педагогів (рис. 1). Натомість, хоча більшість опитаних студентів-психологів є носіями високого рівня сформованості фахового Я-образу, однак середньостатистичні показники щодо всіх років їх навчання є нижчими, ніж у вищезгаданих студентів. Це виразно свідчить про суперечливий характер професіоналізації майбутніх психологів на етапі їх фахового навчання.

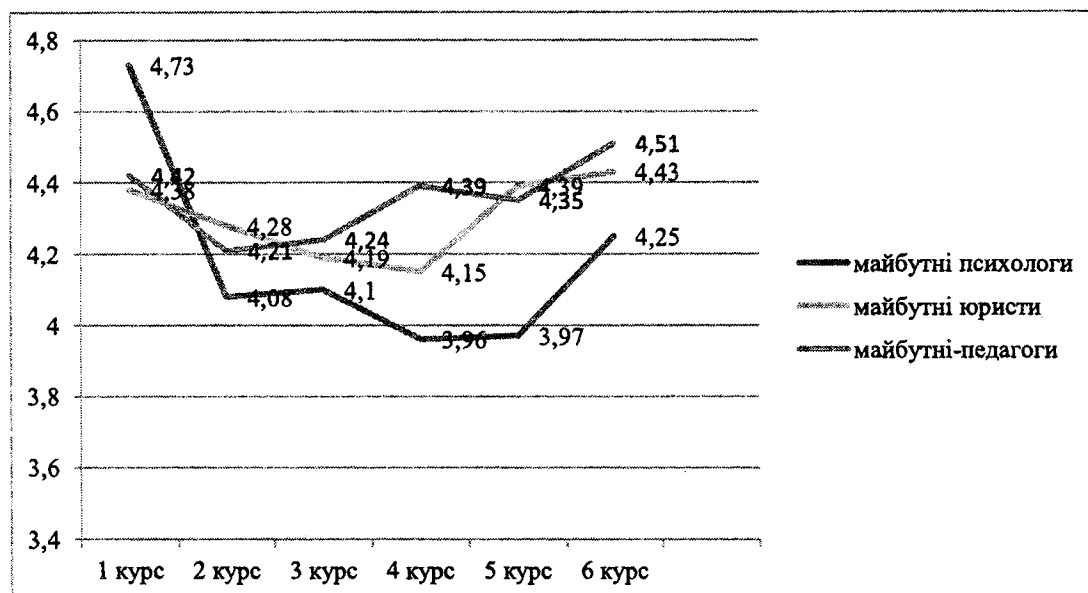

Рис. 1 Динаміка показників професійного Я-образу студентів (у балах)

Переживання випускниками кризи фахової готовності супроводжується процесами розмивання й деструкції професійного образу «Я», що підтверджують дані нашого дослідження у представників трьох напрямів підготовки. Натомість поєднання навчання та професійної діяльності більшістю студентів 6 курсу забезпечує кристалізацію їх професійного образу «Я», що засвідчує зростання показників його сформованості у майбутніх педагогів, юристів і психологів.

На підставі опрацювання результатів анкетування студентів було виокремлено такі психологічні чинники формування їх професійного образу «Я», як теоретико-методичний (засвоений зміст професіограми та вироблені компетентності внаслідок взаємодії з викладачами); емпіричний (уявлення про професіонала як результат рефлексії досвіду проходження виробничої практики); прикладний (аналіз та інтеріоризація кращих зразків роботи знайомих фахівців); медійний (когнітивно-оцінна обробка образів професіоналів зі ЗМІ й ідентифікація з ними). Співставлення результатів анкетування дозволило зафіксувати найбільші середні показники впливовості чинників становлення професійного Я-образу студентів у майбутніх педагогів (табл. 4).

Таблиця 4

Кількісні показники визначення студентами впливовості чинників становлення їх професійного Я-образу (у %)

Назва чинника	Кількість виборів*		
	Психологія	Педагогіка	Правознавство
Теоретико-методичний	53	47	38
Емпіричний	76	61	63
Прикладний	35	30	37
Медійний	21	17	11

*анкетування передбачало можливість вибору кількох варіантів відповідей

Встановлено спільні рейтингові позиції всіх чинників щодо опитаних студентів всіх досліджуваних напрямів підготовки. Найбільш впливовим фігурує емпіричний чинник, який спочатку виражається через власні уявлення опитаних про образ професіонала, а згодом, на старших курсах додається й рефлексія результатів проходження виробничої практики. Досить вагомим чинником є й теоретико-методологічний, що транслюється педагогами вищої школи. Показово, що студенти, які здобувають професії психолога та педагога, мало орієнтуються у побудові власного образу «Я-професіонал» на реальних представників професії, і ще менше – на зразки професіоналів, презентовані ЗМІ, оскільки прикладний і медійний чинники розташовані на третій і четвертій позиціях рейтингу. Аналогічну низьку впливовість має медійний чинник формування професійного Я-образу майбутніх юристів, натомість майже однаково значущість тримають вимоги педагогів (теоретико-методологічний чинник) і зразки знайомих професіоналів (прикладний).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, аналіз наукових джерел підтвердив актуальність тези про значущість образу «Я» у процесі становлення особистості та її самосвідомості. Функціональність образу «Я» як ядра Я-концепції особистості зберігається й під час її професіоналізації. Впродовж фахового навчання відбувається активне формування професійної Я-концепції майбутнього фахівця, провідним аспектом якого є становлення професійного Я-образу, що підтверджено даними дисперсійного аналізу. Встановлено стійкі прямі кореляції професійного образу «Я» майбутніх фахівців соціономічної сфери з цільовим і ресурсним компонентами професійного становлення та його загальним рівнем. На підставі дослідження динаміки професійного образу «Я» студентів виявлено найвищі середні показники сформованості професійного Я-образу у майбутніх педагогів, дещо нижчі – у майбутніх юристів і психологів. Зафіксовано переважання носіїв високого рівня та відсутності студентів з низьким рівнем сформованості фахового Я-образу, що є виразником сприятливої тенденції його динаміки під час професійного навчання. Виокремлено чинники формування професійного образу «Я» студентів, зокрема теоретико-методичний, емпіричний, прикладний і медійний, досліджено їх впливовість під час фахового навчання. Домінуючими чинниками формування професійного образу «Я» майбутніх педагогів, юристів і психологів фігурують емпіричний і теоретико-методологічний.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні впливу професійного Я-образу майбутніх фахівців на формування їх професійного універсуму. Також доречним видається виявлення зв'язків професійного образу «Я» студентів з їх самооцінкою та мотивацією майбутньої фахової діяльності.

Список використаних джерел

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание : пер. с англ. / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 420 с.
2. Вачков І. В. Структура професійної самосвідомості вчителя / І. В. Вачков // Вчитель: самооцінювання / [упоряд. Н. Мурашко]. – Київ : Шк. світ, 2007. – С. 12–18.
3. Гулянова Н. А. О связи самопринятия и осознания Я-образа в ситуации неуспеха / Н. А. Гулянова // Вест. Москов. ун-та. – 2001. – Серия 14, № 3. – С. 155–158.
4. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – М. : Изд-во Москов. психол.-соц. ин-та ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭКС», 2004. – 752 с.
5. Клевцова В. А. Я-образ в профессиональном самоопределении личности / В. А. Клевцова // Соврем. наукоемкие технологии. – 2008. – № 1. – С. 66–67.
6. Петер С. Л. Развитие Я-образа военнослужащего по призыву : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Петер Сергей Львович. – М., 2001. – 216 с.
7. Ренке С. О. Психологічні чинники становлення професійного образу «Я» у майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – пед. та вікова психологія / С. О. Ренке. – Київ, 2010. – 20 с.
8. Сергєєнкова О. П. Психологія індивідуальності фахівця освітньої сфери : монографія / О. П. Сергєєнкова. – Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2011. – 276 с.
9. Чередник Г. Ю. Професійна самосвідомість вчителя / Г. Ю. Чередник // Нива знань : [наук.-метод. альм.]. – 2002. – № 4. – С. 50–53.
10. Швидкий В. О. Особливості формування Я-концепції в професійному становленні особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – пед. та вікова психологія / В. О. Швидкий. – Київ, 2007. – 18 с.

References

1. Berns R. Razvitie Ja-koncepcii i vospitanie : per. s angl. / R. Berns. – M. : Progress, 1986. – 420 s.
2. Vachkov I. V. Struktura profesijnoi' samosvidomosti vchytelja / I. V. Vachkov // Vchytel': samoocinjuvannja / [uporjad. N. Murashko]. – Kyi'v : Shk. svit, 2007. – S. 12–18.
3. Gul'janova N. A. O svyazi samoprinjatija i osoznaniya Ja-obraza v situacii neuspeha / N. A. Gul'janova // Vest. Moskov. un-ta. – 2001. – Serija 14, № 3. – S. 155–158.
4. Derkach A. A. Akmeologicheskie osnovy razvitija professionala / A. A. Derkach. – M. : Izd-vo Moskov. psihol.-soc. in-ta ; Voronezh : Izd-vo NPO «MODJeKS», 2004. – 752 s.
5. Klevcova V. A. Ja-obraz v professional'nom samoopredelenii lichnosti / V. A. Klevcova // Sovrem. naukoemkie tehnologii. – 2008. – № 1. – S. 66–67.
6. Peter S. L. Razvitie Ja-obraza voennosluzhashhego po prizyvu : dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.05 / Peter Sergej L'vovich. – M., 2001. – 216 s.
7. Renke S. O. Psihologichni chynnyky stanovlennja profesijnogo obrazu «Ja» u majbutnih psihologiv : avtoref. dys. ... kand. psihol. nauk : 19.00.07 – ped. ta vikova psihologija / S. O. Renke. – Kyi'v, 2010. – 20 s.
8. Sergejenkova O. P. Psihologija individual'nosti fahivcya osvith'oi' sfery : monografija / O. P. Sergejenkova. – Kremenchuk : PP Shherbatyh O.V., 2011. – 276 s.
9. Cherednyk G. Ju. Profesijna samosvidomist' vchytelja / G. Ju. Cherednyk // Nyva znan' : [nauk.-metod. al'm.]. – 2002. – № 4. – S. 50–53.
10. Shvydkyj V. O. Osoblyvosti formuvannja Ja-koncepcii' v profesijnomu stanovlenni osobystosti : avtoref. dys. ... kand. psihol. nauk : 19.00.07 – ped. ta vikova psihologija / V.O. Shvydkyj. – Kyi'v, 2007. – 18 s.